

Humanistista tutkimusta teknologiasta

*Jussi Parikka: Koneoppi.
Ihmisen, teknologian ja median
kytkennät. Pori: Turun yliopisto.
Kulttuurituotannon ja
maisematutkimuksen laitoksen
julkaisuja 1. 2004. 227 s.*

Jussi Parikan teos *Koneoppi* asettuu niiden viime vuosina Suomessakin varsin lukuisaksi kasvaneiden teosten joukkoon, jotka käsittelevät teknologian asemaa medioituvassa maailmassa nimenomaan mediatekstien ja merkitysten kautta. Teknologia ei teoksessa viittaa kaapeasti vain muttereihin, virtapiireihin tai ”kojeisiin”, vaan se on myös ”mielikuvia, fiktioita, virheellisiä käsityksiä ja kulttuurisia ennakkoluuloja” (s. 23). Parikka haluaa erottautua teknisestä tavasta ymmärtää teknologiaa ja peräänkuuluttaa humanistisempaa ja filosofisempaa tutkimusotetta. Niinpä esimerkiksi koneoppi määrittyy teoksessa Friedrich Kittleriä myötäillen teknologian ajattelemiseksi ja teknologiassa ajattelemiseksi (s. 12). Sen lisäksi, että se opettaa ”koneen toimintaa, käyttöä ja korjaamista” (s. 10) sen piiriin kuuluvat myös määritelmät, merkitykset ja kytkökset.

Keskeisinä teemoina *Koneopissa* ovat ihmisen ja koneen suhde sekä erityisesti ne tavat, joilla ihminen on modernissa yritetty esittää muuta maailmaa arvokkaammaksi. Tutkimuksen kohteena ei ole mikään yksittäinen tapaus, teksti tai ajattelija, vaan päämääränä on kartoittaa teoreettisella tasolla sitä, ”miten humanistisissa tieteissä ja teo-

riassa voisi hahmottaa ihmisen ja teknologian vaikeaa suhdetta” (s. 11). Parikka korostaa otteensa olevan teoreettinen ja filosofinen (s. 11, 190), vaikka tuokin esiin teorian yhteyttä praksikseen eikä halua erottaa niitä toisistaan.

Teoksen tehtävänasettelu on varsin kunnianhimoinen. Samalla kun Parikka pyrkii ”kartoittamaan miten ja millaisilla käsitteillä ihmistä ja teknologiaa voidaan nykykulttuurissa hahmottaa” (s. 26), hän haluaa hahmottaa ”niitä ajattelun ja mielikuvituksen potentiaaleja, joita teknologia synnyttää” (s. 24). Lisäksi Parikka pitää keskeisenä sellaisten teknologiakäsitysten luomisen, jotka eivät toistaisi ”heteroseksuaalisia, patriarkaalisia, yksinkertaistavia ja alistavia länsimaisen kulttuurin kliseitä” (s. 196), ja liittää mukaan myös kysymyksen teknologian roolista humanistisilla aloilla. Vaikka kysymykset eivät olekaan toisistaan irrallisia, ne muodostavat kuitenkin varsin laajan kentän, varsinkin kun vielä otetaan huomioon, että teknologia määrityy teoksessa laajasti ”tekniikan yleiskäsitteeksi, jota tieteelliset, poliittiset, sosiaaliset ja kulttuuriset voimat läpäisevät” (s. 24).

Teoksen teemoja käsitellään pitkälti muiden kehittelemien ajatusten ja teorioiden kautta. Parikka osoittaa tuntevansa varsin laajalti paitsi teknologian kulttuurista tutkimusta, myös teknologiasuhteeseemme vaikuttaneiden ajattelijoiden ja filosofien töitä. Teknologiaa käsitellään läpi teoksen selvästi historiallisena. Liian usein teknologioista käytävä keskustelu rajoittuu vain niin kutsuttuihin uusiin teknologioihin, jolloin unohtuu ihmisen ja teknologian jo huomattavan pitkä yhteinen

historia. Parikka käsittelee kuitenkin järjestelmällisesti paitsi teknologian historiaa, myös teknologiasuhteeseemme vaikuttaneiden ajattelutapojen historiaa.

Kenties tehtävänasettelun laajuudesta johtuen teosta vaijaa fokuksen puute. Asioita hiipaistaan, niiden pintaa raapaistaan menemättä kovin syvälle sen paremmin mediatekstien analyysiin kuin teoreettisiin tai filosofisiin pohdintoihin. Lukijalle kasataan eteen suunnaton määrä erilaisia käsitteitä, metaforia, teorioita ja esimerkkejä, joiden tarkastelu jää varsin pintapuoliseksi. Kirjoittajan omaa ääntä ei tämän informaatiovyörytyksen takaa juuri kuule.

Teoksen johdannossa Parikka toteaa hahmottavansa teoksen teemoja kolmen alueen, teknologiasuhteeseemme, hybridisyyden ja ambivalenssin, kautta. Nämä teemat kulkevat eri tavoin mukana koko kirjan läpi. Teos voidaan jakaa myös kahtia: alkupuolen lukuihin, jotka keskittyvät erityisesti teknologian ja ruumiin suhteisiin, ja loppupuoleen, jonka teemaksi muodostuvat aivojen ja koneen, ajattelun ja teknologian, väliset suhteet. Samalla alussa korostuvat teknologian tarjoamat mahdollisuudet, kun taas teoksen lopussa teknologia näyttyytym enemminkin ihmisen rajoittajana ja kontrolloijana.

Teoksen ensimmäisissä luvuissa ihmisen ja koneen suhdetta pohditaan ruumiillisuuden, lihallisuuden ja materiaalisuuden kautta ensin suhteessa kyberpunktiin ja sitten erityisesti suhteessa Gilles Deleuzen ajatteluun. Teknologia näyttyytym ihmisen jatkeena, ihmisen ruumiillisten heikkouksien ”paikkaajana”, emansipatorisena ja positiivisena voimana. Teoksen

toisessa osassa teknologia suhteutetaan ensisijaisesti ajatteluun, eikä se rakennu enää ihmisen apuna vaan pikemminkin kontrolloijana ja tyypistäjänä. Esimerkkeinä toimivat elokuvat *The Matrix*, *Johnny Mnemonic* ja *Pii*, jotka käsittelevät aivojen ja tietokoneen kytkeytymistä ja tuon kytkeytymisen seurauksia ihmisen olemassaololle ja määrittelylle. Ajattelu on elokuvissa – ja myös todellisuudessa – kontemplaation ja reflektoinnin sijaan suorittamista ja tiedon tallentamista. Päänsäryistä kärsivät *Piin* ja *Johnny Mnemonicin* päähenkilöt osoittavat, ettei humanistinen, koneesta erillinen ihminen pärjää koneelle nyky maailman vaatimusten täyttämässä. Tarvitaan tietokonetta aivojen ”koossa pitämiseksi”.

Kirjan viimeisessä luvussa Parikka pyrkii erityisesti Friedrich Kittlerin ajatusten kautta osoittamaan moninaisten tekstuaalisuuksien riippuvuuden erilaisista mediateknologioista, kuten varhaisesta kirjapainosta tai nykyaikaisemmista multimediaformaateista. Käsitellyssä keskeisiä ovat tulkintaa ja kielellisyyttä pohtinut hermeneutiikka samoin kuin viime vuosikymmeninä tärkeäksi paradigmasksi humanistisissakin tieteissä muodostunut sosiaalinen konstruktivismi. Parikka suhtautuu varauksella näiden suuntausten tapaan ensisijaistaa kieli ja/tai sosiaalisuus, joiden hän näkee jatkavan humanististen tieteiden ihmiskeskeisyyden universalisointia. Sen sijaan hän haluaa tuoda esiin toisenlaisen ajatuksen, jonka mukaan ”ihminen muodostuu teknologiassa” (s. 153). Tässä luvussa humanistinen ihmiskeskeinen ajattelu-tapa nouseekin muita lukuja selvemmin kritiikin kohteeksi. Bruno Latouria myötäillen Pa-

rikka haluaa haastaa meidät pohtimaan, kuinka voisimme suhtautua koneisiin paremmin.

Parikka haluaa nostaa teknologian pelkää ihmisen käyttämästä objektista asemaan, jossa sen toimijuus suhteessa ihmisen rakentumiseen tulisi paremmin esille. Ajatus on tärkeä, mutta ihmettelin, miksi Parikka ei käsittele esimerkiksi Actor-Network-teoriaa (ANT), jossa nimenomaan teknologian ja ihmisen ”symmetrisyys” ja ajatus siitä, että sekä teknologia että ihminen rakentuvat moninaisten toimijoiden (jollaiseksi myös teknologia lasketaan) verkostossa, on otettu tutkimuksen lähtökohdaksi. Bruno Latourin, ANT:n kärkihahmona pidetyn ranskalaisen sosiologin, ajatukseen viitataan kyllä muutamaan otteeseen. Kuitenkin Latourin, kuten myös toisen samaa tutkimussuuntaa edustaneen John Lawn, ajattelua ja ANT:tä vastaan esitettyä kritiikkiä olisi pitänyt tuoda enemmän esiin. Ihmettelin myös feministisestä näkökulmasta teknologiaa tarkastelevien tutkijoiden, kuten esimerkiksi Sarah Franklinin, Lucy Suchmanin tai Donna Harawayn, lähes totaalista puuttumista käsiteltävien ajattelijoiden joukosta. Näiden ajattelijoiden poissaolo tuntuu erityisen kummalliselta teoksessa, jonka keskeisenä pohdinnan kohteena ovat – kirjoittajan itsensä mukaan – nimenomaan teknologian ja ihmisen suhteeseen liittyvät eettiset kysymykset. Lucy Suchmanin tieteellinen työ käsittelee nimenomaan ihmisen ja koneen suhdetta. Sarah Franklin taas on pohtinut muun muassa ”teknologian” ja ”elämän” välisen suhteen rakentumiseen liittyviä eettisiä ja poliittisia kysymyksiä. Donna Harawayn osittaisten yhteyksien -

käsite taas on olennainen nimenomaan niiden eettisten ja valtaan liittyvien kysymysten kannalta, joita teknologian, luonnon ja ihmisen välisen suhteiden kriittinen analyysi nostaa esiin ja joihin Parikkakin toistuvasti viittaa.

Teoreettisen ja filosofisen pohdiskelun seuraksi Parikka tuo myös koko joukon erilaisia mediatekstejä. Tekstien valintoihin johtaneita ajatuskultuja ei kuitenkaan eksplikoida. Parikan mukaan ottamat elokuvat ja kirjat eivät myöskään yllätä – ainakaan teknologian kulttuuriseen tutkimukseen edes alustavasti tutustunutta. Sivuilla ristitelevät tutut ja turvalliset William Gibsonin *Neuromancer*, *Terminator*, *The Matrix* ja *Johnny Mnemonic*, joista varsinkin Gibson ja kyberpunk alkavat maistua jo varsin loppuun kalutuilta. Mietinkin, eikö tekstien maailmasta löydy vaihtoehtoja? Valittujen mediatekstien näkökulma ihmisen ja koneen suhteeseen on monessa mielessä hyvin samankaltainen. Olisiko kirjan rakentama kuva ihmisen ja koneen suhteesta muuttunut, jos mukaan olisi otettu esimerkiksi Marge Piercen tai vaikka Qwyneth Jonesin teoksia?

Toisaalta pohdin syitä nimenomaan mediateksteihin keskittymiseen. Miksi esimerkkejä ei ole haettu vaikkapa kodinkoneiden käyttöoppaista tai tietokoneiden käyttöjärjestelmien ulkoasuista? Parikka toteaa, ettei fiktion ja faktan ero ole niin suuri kuin herkästi kuvittelemme, joten esimerkkejä ihmisen ja koneen suhteen rakentumisesta olisi toki voinut hakea myös ”faktuaalisemmilta” alueilta. En suinkaan sano, että teos olisi välttämättä parantunut aineistojen määrää tai laatua muuttamalla. Peräänkuulutan

kuitenkin tietynlaista reflektivisyyttä suhteessa omaan tutkimukseen ja siihen sisältyviin valintoihin. Johdannossa käy toki selväksi, etteivät mediatekstit ole teoksen ensisijainen kohde, vaan lähtökohta on nimenomaan teoreettinen ja filosofinen. Tästä huolimatta, tai ehkä nimenomaan juuri tästä syystä, teoreettisempia ajatuksia havainnollistamaan valjastettujen fiktioiden valintojen syytä ja valintoihin johtaneita ajatuskultuja olisi tullut valaista myös lukijalle.

Parikka näkee teoksensa tehtävänä teknologian tutkimuksen pelastamisen liian tekniseltä tutkimukselta tuomalla sen tieteiden väliset rajat ylittävän humanistisen tutkimuksen huomaan. Hän kehottaa Deleuzin tapaan meitä miettimään, kuinka ajatella uusia ajatuksia, miten luoda malleja, jotka eivät uusintaisi länsimaiselle kulttuurille tyypillisiä, heteroseksistisiä, patriarkaalisia, yksinkertaistavia ja alistavia kliseitä? (esim. s. 196). Yhdyn kehotukseen, mutta käsillä olevan kirjan kontekstissa ihmettelen, miksei Parikka ole itse ottanut kehotusta vakavammin. Missä on sukupuoli, missä rotu tai luokka? Kyborgikuvastojemme maskuliinisuuteen kyllä esimerkiksi viitataan, mutta ihmisen – eikä varsinkaan koneen – identiteettiin muutoin kuin geneerisinä toistensa rakentajina ei juuri puututa. Kuka on se ihminen, jonka suhdetta teknologiaan kirjassa pohditaan? Samalla tavoin voisi pohtia paitsi ihmisen, myös koneen identiteetin rakentumista erojen kautta. Alexandra Chasin muun muassa on esittänyt, että siinä vaiheessa kun kone alkaa suorittaa ”inhimillisiä” tai inhimillisiksi miellettyjä toimintoja, se väistämättä merkityksellistyy

myös sukupuolen, rodun ja luokan hierarkisten erottelujen kautta. Olisinkin toivonut, ettei ehdotus uusien ajatusten ajattelusta olisi jäänyt vain ehdotuksen tasolle, vaan että kirjoittaja olisi ottanut esittämänsä haasteen selvemmin vastaan.

Harmittavaa kyllä teoksen alussa esitetyt tärkeät kysymykset jäävät osin vastaamatta. Vaikka teos tarjoaa kulttuurihistoriallisen esittelyn tavoista, joilla teknologiaa on ajateltu, kysymys siitä, miten sitä tulisi ajatella, jää turhan avoimeksi ja epämääräiseksi. Parikka jättää esimerkiksi mediakasvatuksen vastattavaksi kysymyksen siitä, millaisten subjektivi-teettien haluamme kukoistavan (s. 193). Kirjan loppuluvuksi tarkoitettu ”koneopin syventävät” jääkin paikoin vain toistamaan jo alussa esitettyjä vaatimuksia ihmisyiden ontologioiden uudelleen ajattelun tarpeesta ja ihmisen ja koneen kytkös-

ten uudelleenartikulaatioista. Lukukokemus jättikin minulle jokseenkin tyhjän olon. Mitä kirja lopulta halusi sanoa? Mitkä ovat ne Parikan vaatimat uudenlaisen ajattelun tavat ja uudenlaiset suhteet, jotka eivät perustuisi ”perusteettomaan idealismiin vaan kokeiluun ja kriittiseen luovuuteen” (s. 199)?

Kirjaa lukiessa mieleeni nousi tämän tästä kysymys siitä *kenen* teknologiasuhteesta puhutaan? *Kenen* näkökulmasta haittoja ja hyötyjä mitataan? Periaatteessa yhdyin Parikan halun kyseenalaistaa humanistisen tutkimuksen ihmiskeskeysyys haastamalla ihmisen erityisyys ja nostamalla tutkimuksen kohteeksi esimerkiksi ihmisen riippuvuuden teknologiasta ja teknologian tietynlaisen toimijuuden. Ihmettelin kuitenkin, miksi teos ei käsittele niitä humanistisen tutkimuksen aloja, joilla tätä nimenomaista ihmisyttä ja niitä tapoja, joilla sitä

on rakennettu ja ylläpidetty, on jo pitkään purettu ja kritisoitu. Postkolonialistinen, feministinen ja pervalitutkimus ovat varsin tehokkaasti kyseenalaistaneet esimerkiksi ihmisen tai tulkinnan käsitteiden universaaliuden, mitä Parikka itsekin peräänkuuluttaa. Vaikka nämä tutkimussuuntaukset eivät aina eksplisiittisesti käsittelekään teknologiaa, ne ovat kuitenkin kyseenalaistaneet samoja binaarisia rakenteita, joiden kautta myös ihmisen ja koneen suhdetta on modernissa rakennettu. Niiden lähes täydellinen unohtaminen universalistisen ja ihmiskeskeyksen humanismin kritiikistä tuntuukin oudolta. Matka yhdenlaisen universalismin kritiikistä toisenlaiseen universalismiin saattaa joskus olla vaarallisen lyhyt.

Sanna Rojola

Lähikuvan teemat vuonna 2005

1/2005 Sensuuri

2/2005 Mainonta

3/2005 Kuva, tapahtuma ja liike

4/2005 Viihde ja tähdet

Lähikuvalla voi tarjota tieteellisiä artikkeleita sekä teemoihin liittyen että niiden ulkopuolelta, raportteja tai katsauksia audiovisuaalisen kulttuurin tutkimukseen liittyvistä konferensseista ja seminaareista sekä alan suomenkielisen ja kansainvälisen tutkimuskirjallisuuden arvioita.

Yhteydenotot:

Toimitussihteeri Ilona Virtanen. S-posti: ilovir@utu.fi

Puh. (02) 333 6644.

Tilaa Lähikuvan vuosikerta 2005: 22 euroa. Tilaukset: marpaja@utu.fi. puh. (02) 251 1369.